

Bosna i Hercegovina na milenijskoj izložbi u Budimpešti 1896.

Da čovjek u malo riječi opiše današnju gradsku šumicu, gdje je udešena milenijska izložba, dosta je reći: To je šumica sa fantastičnim, kao iz zemlje poniklim gradom, punim impozantnih gragjevina, od kojih su pojedine upravo monumentalne, dočim izložba sama, što se tiče njezine veličine, smjele koncepcije i spoljašnosti, nadmašuje sve, što se ikad igdje upriličilo pod nazivom „zemaljska izložba”.

Na području od po milijuna četvornih metara dižu se do tri stotine palača, čardakova i dvoraca u svijem mogućim i nemogućim slogovima: čitav grad, predočujući svojim izloščima. kako je Ugarska postala i kakva je danas. Odgovarajući dvostrukom ovom cilju, dijeli se izložba u dva velika dijela: u povjesnu izložbu, koja nas upoznaje sa prošlošću i na izložbu sadašnjosti, koja prikazuje stečevine u svijem granama javnoga života. Uspomene, relikvije, dragulji, povelje, oružje, odijelo, oprema, ratne trofeje, starine: eto to je historijska izložba.

Sve, što se god nalazi u zemlji ili tugjini, bilo to dokumenti, starine, kipovi, slike; što je god kadro, da tumači politički, vjerski, vojnički, umjetnički život starih vremena: sve je to nagomilano i od vješte ruke poredano u povjesnoj izložbi. Utjelovljena je to velika uspomena na prošlost, dočim izložba sadašnjosti pruža utješljivu nadu u budućnost. Treba samo pogledati onaj vilinski grad, koji se ukazuje začaranom oku, čim izagje čovjek iz prelijepe Andrassyjeve ulice i pogje kroz glavni ulaz — impozantni stupov* bemiciklus, vrh kojeg te pozdravljaju lijepo izragjene sfinge — pak će vidjeti uspjeh i plod zadnjih 30 godina, od kako naš premilostivi Car kralj Franjo Josip I. vlada zemljama krune sv. Stjepana.

Trideset godina, što je proteklo od krunisanja Njeg. Veličanstva, kratak je odsjek u životu naroda i država; ali Magjari imadu razloga, da tu kratku periodu slave radosnim i ponosnim pijetetom, jer ista označuje najljepšu i najslavniju epohu u njibovoj povijesti. Samo pod vladarem, koji je kao svijetli, oduševljuje primjer kroz 30 godina prednjačio u savjesnom i požrtvovnom vršenju očinskih svojih dužnosti, mogle su zemlje s ovu i s onu stranu Drave u to kratko vrijeme neslućenim načinom razviti se na svakom polju državnog i narodnog života; samo uz Njegovu skrb i Njegovu plemenitu pobudu mogle su one u tako neznatnom razdoblju nadoknaditi sve ono, što je hudi udes kroza stoljeća sprečavao i otegoćavao.

A što da tek govorimo o našoj kršnoj Herceg-Bosni, koja svojom divnom izložbom sjajno svjedoči životnu snagu tamošnjeg naroda, prikazujući zanimljivim, ukusnim načinom vjernu, upravo savršenu sliku o preporodu nekadašnjih turskih pokrajina i o nenadanom golemom procvjetanju i visokom stepenu kulture toga do skora još sa svijem nepoznatog svijeta. Prošavši kroz gore već spomenuti ulaz, opazićeš s desne strane jezera čardake (paviljone) za ribarstvo, brodarstvo i trgovačko pomorstvo, a s lijeve impozantne zgrade ratne opreme i domobranstva. Došavši od glavnoga ulaza širokim željeznim mostom na Ferdinandovo ostrvo, vidiš s lijeve ruke veliku palaču zajedničke vojske, a do nje izložbu ratne mornarice u zgradi, koja već s dvora nalikuje na ratni brod. Tik mosta s lijeve ruke proteže se golemi ružičasti čardak grada Budimpešte, sadržavajući retrošpektivnu izložbu duševnog i materijalnog razvitka glavnoga grada.

Naspram ovoga paviljona diže se palača za trgovinu i novčarstvo, u kojoj se prikazuje povjesni razvitak tih grana javnoga prometa, a do ove je ukusni paviljon nadvojvode Josipa sa izloščima uzorne gospoštije visokog izložitelja. Susjedno Szechenyev o ostrvo ispunjuje isključivo povjesna skupina, taj specijalitet milenijske izložbe, čijoj se

originalnosti čovjek ne može dosta nadiviti. Spoljašnošću mnogostoljetna povijest od doba sv. Štjepana do danas, u svijem fazama arhitekture, sadržava blago, kojemu se vrijednost ni s daleka ne može procijeniti. Odavde još nekoliko koračaja, pa nas eto pred izložbom Hrvatske i Slavonije (industrijalni, umjetnički i šumarski čardak i kušaonica) koja se takogjer prikazuje vrlo impozantno, jer obilje i praktična vrijednost izložaka ni malo ne zaostaje za idejalnom ljepotom izvanjskih oblika. Iza paviljona grada Budimpešte stere se etnografsko selo, koje broji 28 kuća iz raznih krajeva čitave zemlje, u kojima se pokazuju prijedmeti etnografije i kućnoga obrta i gdje se čovjek upoznaje s običajima, nošnjom i narječjem dotičnoga kraja.

Izašavši na kraj sela, eno vidiš požunsku vijećnicu sa izložbom kućnog obrta, njoj preko puta vrlo bizarni, ali odveć maleni metereološki paviljon, do njega čardak za svilogojstvo i izložbu Bosne i Hercegovine, koja je neumornim trudom i pod energičnom upravom vladinog savjetnika g. Koste Hörmanna izvojštila sebi sjajnu pobjedu. Odavde dalje diže se čitav niz paviljona za izložbu plodina i proizvodjanja tla: tu su čardaci za poljsku privredu, šumarstvo, vrtlarstvo, vinogradarstvo, za gojenje duhana, gazdovanje mlijekom i za proizvodjanje šećera. Dalje je na tome putu lijep čardak sa kubetom za vodogradnju, za pastuharstvo i više čardakova privatnih izložitelja (nadvojvode Fridrika, vojvode Koburga, grofa Batthyanya, Mauthnera i t. d.) Izložba obrtnih skupina počinje impozantnom zgradom Ganzove fabrike, do koje se redaju razne manje zgrade za petrolejsku industriju, ugljenarstvo i čardak inih sličnih obrtnih grana.

Stara industrijalna palača bitno je proširena, te sadrži izložbu staklarstva, kožarstva, stolarstva, špirituoze, odijelo i opremu. Na stražnjoj ivici izložbenog područja nalazi se jedna od najimpozantnijih palača: čardak direkcije državnih željeznica, zgrada silnih dimenzija. Njoj na suprot je veličanstvena strojarnica, a izmegju ove i industrijalne palače su čardaci za papirni obrt, za industriju štamparije i fotografija, za novinarstvo, gdje je izloženo sve, što se god odnosi na razvitak književnosti, nauke, književnih i prosvjetnih zavoda i novinarstva. Uz prometnu palaču nižu se čardaci gragjevnog obrta. kolarstva, pošte, brzojava i telefona, paviljon rudarstva, fabrika dinamita i razne ugljenare. U krajnjem desnom kutu nalazi se čardak školstva, do ovog pravosudni paviljon sa poučnom izložbom kažnjeničkog obrta; malo dalje paviljon za zdravstvo, za balneologiju i odgajanje djece. Sva ova skupina pruža potpunu sliku zdravstvenosti, kakova je do sada bila i kako valja, da joj se u buduće služi; to je i ako ne najzanimiviji, a ono po ljudstvo svakako najpoučniji i najkorisniji dio izložbe. I tako smo prispjeli na korzo, ogromni, ubavi prostor, gdje se ponajbolje vrtlari takmiče u prikazivanju svojih vještina. S lijeve se strane diže veliki čardak za priregjivanje svečanosti, dočim se u naokolo redaju gostionice, pivare, kavane, slastičarne i trafike u nedoglednom broju. Najzanimiviji prijedmet korza svakako je *fontaine lumineuse* (vrelo svjetlosti), koje čarolikim svojim električno rasvijetljenim zrakama bujno obasjava čitavu izložbu i njezine posjetitelje.

Utisak što ga ovaj vilinski grad čini na motrioca, vanredno je povoljan. Jedno bi se moglo prigovoriti, da su zgrade odveć zbijene, tako, da je promet mjestimice vrlo oteščan. Pojedine sitne arhitektonske mane pak iščezavaju pred obiljem i vrijednosti izložaka, koji strani svijet u veliko zadivljuju i uvjeravaju o produktivnosti zemalja i naroda krune sv. Štjepana, dočim domaćim ljudima daju pobude i snage za daljnji uspješni rad na pragu nove hiljadugodišnjice.

Naše će štovane čitatelje svakako najviše zanimati bosansko-hercegovačka izložba, koja je našla iskreno priznanje i izazvala udivljenje premilostivoga Cara-kralja i svijeh članova prejasne vladajuće kuće, pak ću prije svega da o njoj progovorim. Bosna i Hercegovina kano kulturno razvijena zemlja — ko bi živ prije dvadesetak godina na to

bio i pomislio? A gle, danas se vas svijet čudi nenadanom gotovo nevjerovatnom napretku u svakoj grani obrta, nauke i umjetnosti za posljednjih 18 godina, otkako je čvrsta ruka današnje bosanske vlade one zapuštene krajeve jevrejskog istoka na nov život probudila. Mora se reći, da je bila nada sve sretna misao, da Herceg-Bosna sudjeluje na milenijskoj izložbi, ne bi li se svijet osvjedočio o životnoj snazi i krepkoći njezinoj. Valja priznati, da upravo bosanska izložba spada ne samo među najbogatije i najukusnije već i među najzanimljivija odjeljenja čitave milenijske izložbe, pružajući vjernu, gotovo savršenu sliku preporoda prije kratkog vremena još u drijemežu sredovječnih odnošaja bivših pokrajina. U neposrednoj blizini etnografskog sela, gdje po vazdan vlada najbučniji život, proteže se u opsegu od svojih 6000 četvornih metara u orijentalskom slogu izragjena bosanska skupina i sastoji se od obrtne palače (73 metra dugačke); bosanske kavane, šumarskog paviljona, bosanske kuće i željezničkog paviljona. Izmegju šumarskog paviljona i bosanske kavane nalaze se ispod sjenatog drveća prostrani nasadi i putevi za šetnje, a i tu je uložen svakovrsni ratarski alat. Pod strehom industrijalne palače nalazi se sa etnografskog gledišta važna čaršija: 13 dućana, gdje bosanske zanatlije na očigled mnogobrojne svjetine izragjuju svoju robu. Malo ih je, koji su do sada vjerovali, da su prekrasni nakiti obrta zbilja bosanske a ne kineske, a oni bogato izvezeni ćilimi i opet bosanske a ne persijske radnje, a kad tamo — bosanske zanatlije rade i bosanske djevojčice predu na očigled zadivljenih posjetnika nada sve lijepu robu. U dućanima vidiš redom i bičakdžiju i pirinadžiju i kujundžiju i svaki pojedini majstor je od svoje struke. Telal prodaje staro oružje, konjsku ormu i oprave, a u susjednom terziluku naći ćeš raznoliko odijelo, što je u Herceg-Bosni uobičajeno: šalvare, tozluke, džemadan, ječermu, fermen, dolamu i drugih prijedmeta za ruho. Eno i sarača i čizmedžije, pa posebnih dućana za drvorezbarstvo, fotografije i razno posugje. Ma da je dakle već spoljašnje lice industrijalne palače nada sve zanimljivo i poučno, to se ipak moraš diviti obilnim zbirkama, što se redaju po unutrašnjosti palače. Stupiš li kroz velika vrata elegantne palače unutra, neznaš kamo prije da svrneš očima, promatrajući bogate izložbe i krasni ukus svijeta u Bosni i Hercegovini, što u stranih posjetnika pobugjuje odlično mnijenje, dok sama spoljašnja oprema bosansko-hercegovačkog odijela udovoljuje i najstrožijim zahtijevima skladnosti i elegancije. Prije svega uočićeš pred sobom skupinu rudarstva i kisele vode, izložbu željeza iz Vareša, fabriku za izragjivanje željeza i čelika u Zenici, ugljena u Zenici i Kreki i fabriku žica u Sarajevu. U desnom krilu smješteni su proizvodi domaće industrije i umjetnog obrta: ćilimi, bezovi, bogato vezivo, krasne oprave; do ovih vidiš zemaljsku štampariju sa „Nadom”; bjele bosanske slike i studije od Liebschera, Rubena, Leona Arndta, Arndt-Čeplina, a završuje desno krilo bogatom izložbom umjetničkog zanata: prekrasnog veziva, raznog posugja za nakit i rezbarskih prijedmeta. U lijevom krilu vidiš sve, što se god odnosi na bosansko školstvo: tu su ručne radnje svijeh djevojačkih i stručnih škola; pismene radnje i crtarije elementarnih i srednjih škola Bosne i Hercegovine; do ovog odjela nalazi se izložba bosanskog graditeljstva kao rječit dokaz, koliko je i ta grana ljudskoga mara u Bosni znatno procvjetala. U sredini dvorane u krajnom lijevom krilu izložen je krasno izragjen model sarajevske beledije. Otraga i to u sredini palače iza vareške željezare nalazi se izložba duhanske režije, gdje se mnoštvo svijeta ne može dosta nadviti ukusnoj udezbii i krasoti tolikih vrsta duhana. Sav ostali prostor desno i lijevo zaprema izložba zeničke kaznionice (pokućstvo, bačve, čture, oprave, nakiti), izložba poljske privrede s obiljem proizvoda ratarskog sjemenja, voća, šljiva, amonijaka, sode, likera, mljekarstva, špirita, safuna, svilarstva, vune, papira, svijeća, šećera i t. d., dalje vinogradarske i podrumarske sprave i krasni proizvodi privatnih obrtnika. Evo ih poimence: fabrika papira Ed. pl. Musila (Zenica); safuna, parfumerijske robe i likera Josipa Pollaka

(Sarajevo); **hercegovačko vino Gr. i R. Jelačića (Mostar)**; fabrika amonijakove sode dioničkog društva u 1). Tuzli; fabrika za suhe šljive braće Weissa, Gjura Hanamana i Save Vojvodića (sva trojica u Brčkom), Gjorgja Petrovića (Modrić) i Hafiza Hamdije (Derventa); **prva hercegovačka pivara Dimitrije R. Bilića (Blagaj)**; proizvodi voća iz Čelića; fabrika gajtana Riste Gj. Besarovića (Sarajevo); izlozi urara Steve Ivanova Matišića (Travnik); fabrika lojanih svijeća Mehmeda Prčića sinovi (D. Tuzla); prva tuzlanska parna pivovara; stolarska roba Buttazoni i Venturini (Sarajevo); fabrika pokućstva braće Vekića (Sarajevo). Čast svjema za trud, što su ga uložili, da se bosansko-hercegovačka izložba ukaže u tako lijepom, bogatom i skupocjenom vidu. U šumarskom paviljonu, što su ga vješto uredili vladini savjetnici Petrašek i Hoffman, nadšumar Mikau i kustos Reiser zanimljivim je načinom prikazano šumarstvo, ribarstvo i lov, šumarska privreda, obrađivanje i izvažanje prekrasnih dužica. Među inijem vidimo kartografsko predočenje zemljopisne protege pojedinih vrsta drva, modele o izragjivanih šuma, a čim stupiš u paviljon, dižu se pred tvojim očima bosanske klisure sa raznom zvjeradi i pticama u naravnim položajima. Od vrata desno i lijevo vidiš dva bosanska lovca, jedan nišani na megjeda, a drugi vrebao na jarebice. Željeznički paviljon pun je raznih vozova i lokomotiva, starih i novih kola državne, električne i zupčane željeznice, a obiluje poučnim podacima o razvitku bosanske željeznice u dokaz, da je željeznička mreža u Bosni i Hercegovini lijepo razvijena i da prometu ni malo ne smeta, što se većim dijelom ne upotrebljuju uske tračnice.

Bosanska kuća sagragjena je na kat u onoj tipičnoj formi, od koje nijedan dungjer odstupiti ne će. Samo što u toj kući u prizemnim prostorijama nema stanova, već je tu znatan broj ljepušnih bosanskih djevojaka, koje vještom rukom na oči i uz živi interes mnogobrojnih posjetitelja na svojim krosnama prave ćilime i tku poznati bosanski bez. Popevši se uskirm basamacima u gornji kat, eno ti pravog pravcatog ašikluka i redom su tu sve prostorije, kao u kakva bogata bega: divahnana, selamluk, harem, a sve je to oživljelo cijelim grupama u bogatu narodnu nošnju odjevenih lutaka. Naći ćeš tu svega, što je god u takovim sobama od potrebe: minder, dolaf, rafa, škrabija, peć i banjica, a prozori su ukrašeni šarolikim staklom. I strop je izragjen arhitektonskom dekoracijom orijentalskog sloga, a ne fale ni peškuni, ni u sred sobe mangala za ćumur (ugljen). Za ovu izložbu pripada velika zasluga čuvaru i zemaljskog muzeja u Sarajevu, dru Ćiru Truhelki, koji je posao od početka do kraja nadzirao pazeći osobito na to, da se pojedini prizori iz narodnog života (posjeta kod bega, prosci, haremska siesta i t. d.) što vjernije prikažu, ne bi li se tijekom načina rasplinili krivi pojmovi, što ih stranci imaju o društvenom životu u Bosni i Hercegovini. Umoreni već od mnogog promatranja nada sve zanimljive i poučne ove izložbe, vraćamo se basamacima —zavirivši još u prizemni mutvak (kuhinju) uregjen po bosanskom originalu—u bosansku kavanu, gdje te Hadži Šaban Hasanović, Jusuf Ibrahim Agić i Abdulah Topalović baš po bosanskom adetu poslužuju izvrsnom kavom, čibukom, cigaretom, nargilom, limunadom, slatkim i inim uobičajenim proizvodima bosanskog kavanarstva. A možeš sjesti, kud hoćeš, ili unutra pod krov, ili s dvora pod vedro nebo, ili u spratu na terasu, okle ti se pruža lijep vidik na izložbenu okolicu. Tu ti se po vas dan kupe radoznali stranci, promatrajući velikim interesom Bosance, koji skrštenih nogu sjede na minderu, gledajući sanjalačkim očima u daljinu, sjećajući se svojih milih u dalekoj domovini. Promotrivši tako svu bosansko-hercegovačku izložbu do kraja, čovjek će rado priznati, da je tako ukusno udešena, bogata i raznolika zbirka dokaz o golemim uspjesima u svjema granama privrednog i kulturnog života. Zbirka, koja se mora gledaocu dopasti u toliko više, što u svjema detaljima odgovara postojećim odnošajima. Bosansko-hercegovačka izložba razlogom zadivljuje strane posjetitelje, a dobro je, što su i Bosanci i Hercegovci sami došli u tolikoj množini, da se sva Budimpešta crveni od samih fesova. Neka se na svoje oči

osvjedoče o potpunom uspjehu, što su ga polučili svojom izložbom, koja je potporom zemaljske vlade, uz lično utjecanje preuzv. ggje pi. Kallaya i vanredno napornim radom i upravo požrtvovnim nastojanjem vladinog savjetnika g. Koste Hörmanna izvojštala sebi upravo sjajnu pobjedu. U Budimpešti u junu 1896.

(KALENDAR BOŠNJAK, 01.01.1897)

Josip Vancaš (Sopron, 22. marta 1859.-Zagreb, 15. decembar 1932.), arhitekta, projektovao je i paviljon Bosne i Hercegovine na Milenijskoj izložbi u Budimpešti 1896. godine.

Esseker – Ćiro Truhelka (Osijek, 2. februara 1865. – Zagrebu 18. septembra 1942.), arheolog, je 1896. godine sudjelovao na Milenijskoj izložbi u Budimpešti, gdje je paviljon Bosne i Hercegovine dobio najbolje ocjene.

Orijentalizam u prikazima Bosne i Hercegovine pod austrougarskom upravom na međunarodnim i svjetskim izložbama

Andrea BAOTIĆ

Prema navodima, trošak za paviljone Bosne i Hercegovine u Budimpešti procjenjuje se na iznos od 90 000 forinti.

Milenijska izložba u Budimpešti 1896. g.

Prva međunarodna izložba na kojoj je Bosna i Hercegovina predstavljena vlastitim paviljonima, bila je Milenijska izložba u Budimpešti 1896. godine.(7)

Manifestacija, kojom se na gradskom parku Városházteretü proslavljala tisućugodišnjica od dolaska Mađara na obale Tise i Dunava, poslužila je Zemaljskoj vladi da pokaže što je za skoro dvije decenije upravljanja Bosnom i Hercegovinom napravila. U 'neobično velikom izložbenom prostoru' predstavljena je 'bosanska skupina' koju su sačinjavale industrijalna palača, šumarski paviljon, bosanska kuća i kavana.(8)

Franz Blažek,(9)akademski obrazovan arhitekt, paviljone je projektirao u tzv. "orijentalском slogu" (Špicer, 1896. U:Nada, 1896/11, 216-217). Kako se na reprodukcijama u listu Nada iz 1896. g. može vidjeti, (10) riječ je zapravo o slobodnoj interpretaciji elemenata islamske arhitekture koji su aplicirani na kubične strukture paviljona. Kod "elegantne" industrijalne palače, (Špicer, 1896. U: Nada , 1896/78/1.juli) tri su pravokutna zdanja s plitkim krovovima bočno povezana nižim partijama dvokatnica. Na pročeljima su kombinirani "seldžučko-perzijski oblici portala i maurske potkovičaste forme zajedno s tranzenama kasnoosmanlijske stambene arhitekture" (Ibid., 39). Sličnu strukturu imao je i šumarski paviljon kod kojega se u lakom trijemu i bočnim dijelovima paviljona daju prepoznati elementi memlučke graditeljske škole. Bosanska kuća i kavana, kao objekti od "etnografske važnosti", jedine su imale elemente lokalne tradicije, jer izgledale su poput begovskih kuća kakve su se po Bosni mogle naći. Kako je i u samom izložbenom katalogu navedeno, osnovna im je karakteristika "kubičnost i jednostavnost vanjštine" kod koje su "donji dijelovi masivni, a gornji lakši i prozračniji". (Bosna i Hercegovina na milenijskoj izložbi u Budimpešti godine 1896 , 1896, 95).

Izložba BiH je bila naročito atraktivna, jer njom se nastojala dati "vjerna, upravo savršena slika o preporodu nekadašnjih turskih pokrajina" (Špicer, 1896. U:Nada, 1896/73/19. juni) Najzaslužniju ulogu u izložbenoj postavci je imao Kosta Hörmann (1850.-1921.), upravitelj Zemaljskog muzeja u Sarajevu i visoki činovnik austrougarske

uprave. Iako je bio djelatnik koji se bavio folkloristikom i kulturnim naslijeđem, Hörmann za izložbu nije predvidio prikaze bosanskohercegovačke prošlosti. Nigdje nije bilo prikazano naslijeđe osmanskog perioda, srednjovjekovlja ili antike, iako su o njima postojala određena znanja. Zemlja je prikazana kao da njena povijest počinje s okupacijom Austro-Ugarske koja ju je iz zapuštenog stanja dovela do privrednog i kulturnog procvata.

Fokus je, dakle, bio na napretku koji je nova uprava donijela okupiranim teritorijima, a koji se ogledao u izlošcima gospodarstvenih i kulturnih dobara, kao i grafikonima i statističkim podacima. Modernizacija zemlje bila je tako prikazana u industrijskom paviljonu ili obrtnoj palači kako ju se negdje naziva. Kroz izložke rudnih bogatstava, duhana, ljekovitih voda, te industrijskih prerađevina, u središtu paviljona su se nastojali pokazati počeci industrijalizacije koju je nova uprava poticala. U lijevom krilu bila je predstavljena graditeljska djelatnost kroz nacрте i fotografije realiziranih projekata građevinskog odjela Zemaljske vlade. Najveći broj izložaka u odjelu je imao Josip pl. Vancaš, koji je bio i najproduktivnijim graditeljem austrougarskog perioda u Bosni i Hercegovini (Arhiv Bosne i Hercegovine, kutija 53).

Na istom je mjestu bila prikazana i kulturno – prosvjetna djelatnost nove uprave koja se posebno ponosila osnivanjem javnih škola u zemlji. Naročit uspjeh na izložbi su imale vladine radionice umjetničkog obrta i kućne radinosti koje su svoje proizvode predstavile u desnom krilu paviljona. Radovi beza, veza i ćilima, kao i obrada metala i drveta, vršili su se u radionicama u Sarajevu, Foči i Livnu, a pokazivali su brigu uprave da se “očuvaju i obnove zanati” u Bosni. Iako su se prikazivali kao proizvodi bosanskih rukotvorina, ovi su radovi nastali kao posljedica nastojanja zemaljske uprave da se “uspostave forme orijentalne umjetničke tehnike u prijašnjoj njihovoj čistoći”, pa su se motivi preuzimali čak i iz perzijske umjetnosti. (Bosna i Hercegovina na milenijskoj izložbi u Budimpešti godine 1896 , 28). Cjelokupnu sliku kulturnog napretka upotpunjavali su i prikazi likovne djelatnosti, kako kroz grafičke prikaze u tiskanim listovima, tako i kroz pejzaže stranih slikara. Djela Karla Liebschera, Lea Arndta, Ludvika Kube, Ferdinanda Velca, Ane Lynkerove, te drugih umjetnika koji su proputovali okupiranim teritorijima, “predočavala su prirodne krasote i narodni život u Bosni i Hercegovini”. (Ibid., 59). U prirodnim bogatstvima zemlje, koja su po okupaciji smatrana mrtvim kapitalom, nova je uprava vidjela potencijal za razvoj privrede i turizma, što je i pokazala izlošcima u odjelu za željeznice, te šumarskom paviljonu. Potonji je bio opremljen scenografijama u kojima se prikazivao lov i ribolov kao jedan od vidova rekreacije koji bi budućim posjetiteljima mogao biti zanimljiv.

Razvoj željeznice i obnova cesta posjetiteljima su svjedočili o naporima nove uprave da se uspostave bolje komunikacije u zemlji, te da se modernizacijom ona učini dostupnim onima koji ju tek žele posjetiti. Ipak, ono što je strance privlačilo, nije bila modernizacija, a pogotovo ni industrijalizacija zemlje, nego njena etnografska specifičnost, tačnije ‘egzotičnost’. Osim što se manifestirala u izlošcima radionica za umjetnički obrt, očitovala se i u prikazu “čaršije”, bosanske kuće i bosanske kafane. Čaršiju su zapravo predstavljale trgovine i improvizirane radionice koje su bile smještene s vanjske strane industrijskog paviljona, a u kojima su “bosanski zanatnici, na očigled ljubopitljive svjetine zgotovljali svoju robu” (Špicer, 1896. U: Sarajevski list , 1896/78/1. juli) Pored kujundžija, bakardžija, bičakdžija, pirindžija, telala i terziluka, robu su bogatim narodnim našnjama nudili i radnici vladinih obrtnih radionica. Vizualno-auditivnu sliku vreve u čaršiji, upotpunjavao je olfaktivni, pa i gustativni element koji je dolazio iz bosanske kavane. U njoj su se “baš po bosanskom adetu posluživali kava, čibuk, cigarete, nargile, limunada, te slatki i ini običaji bosanskog

kavanarstva” (Ibidem). Stranci su se tu svakodnevno skupljali kako bi posmatrali Bosance koji, kao pravi muhamedanci, “skrštenih nogu sjede na minderu, te pušeci i srčuci mirisavu kavu, gledaju sanjalačkim očima u daljinu”. (Bosna i Hercegovina na milenijskoj izložbi u Budimpešti godine 1896 , 110-111).Jednako slikoviti bili su i prizori u bosanskoj kući. U prizemlju su tri sobe bile opremljene kao radionice gdje su “ljepušne bosanske djevojke, uz živi interes mnogobrojnih posjetilaca, vještom rukom” (Špicer, 1986. U:Nada, 1896/11, 216-217) izrađivale ćilime i tkale bosanski vez. Na katu su u prostorijama selamluka, haremluka, divanhane, te seljačke sobe bili uprizoreni događaji iz pučkog života poput “posjete begu, prosidbe i haremske sieste” (Ibidem).

Ćiro Truhelka, kustos Zemaljskog muzeja koji je nadzirao postavku, vodio je računa da prikazi budu što vjerniji, ali i što bogatiji, pa su bile prikazane i nošnje iz svih krajeva Bosne i Hercegovine. Sobe su bile opremljene namještajem koji je bio neizostavan u bosanskim kućama, a koji je rađen prema originalima što su se čuvali u Zemaljskom muzeju. Za dekoraciju haremluka i selamluka su tako preuzeti motivi iz sarajevske ruždije, konaka u Srebrenici, te kuće Hadži-Saburića. (Ibid., 101).Za izložbeno povjerenstvo bosanskohercegovačkih paviljona najznačajniji događaj je svakako bio posjet cara Franje Josipa koji je tom prigodom odao priznanje postignutom napretku u okupiranim zemljama. Cara je na izložbi 6. svibnja dočekalo i poslanstvo iz Bosne i Hercegovine u kojemu su bili: gradonačelnik Sarajeva, Mehmed-beg Kapetanović, reis-ul-ulema Hadži ef. Azabagić, mitropolit Serafim Perović i Nikola Mandić, kao i brojni drugi zvaničnici tog vremena. U pratnji ministra Kallaya, poglavara zemlje barona Appela, te ostalih članova izložbenog povjerenstva, car je obišao bosanskohercegovačke paviljone poslije čega se zahvalio na “udiviljenju vrijednoj izložbi kojom je prikazan začudan razvitak Bosne i Hercegovine” (Sarajevski list , 1896/56/6. maj) Nakon njega, izložbu je posjetila i carica koja se naročito zanimala za radove beza, veza i ćilima, kao i slike s bosanskim motivima, (Ibid., 57/13. maj) a par dana kasnije bila je organizirana posjeta i za strane novinare (Ibid., 57/20. maj). Vlada se pobrinula da i stanovnicima zemlje bude omogućen posjet Milenijskoj izložbi, davani su popusti na vožnju željeznicom, a organizirana su i grupna putovanja (Ibid., 37/27. mart). Jedno od najvećih je bilo prilikom dolaska preko tri stotine bosanskohercegovačkih učenika iz gimnazija, učiteljskih, tehničkih i obrtnih škola, koji su sa svojim profesorima tijekom tri dana obilazili izložbu u Budimpešti (Ibid., 57/17. juli).Da je bosanskohercegovačka postavka na Milenijskoj izložbi bila uspješna, potvrdila su i priznanja koja je car dodijelio izložbenom povjerenstvu. Previšnjim rješenjem od 10. oktobra 1896. g. izrečena su priznanja za zasluge Kostu Hörmanu, te su podijeljeni ordeni kustosima Zemaljskog muzeja, Ćiri Truhelki i Othmaru Reiseru, kao i brojnim drugim vladinim savjetnicima i nadzornicima (Ibid., 134/8.novembar). Najveća im je zasluga svakako bila ta da su uspjeli pokazati progres koji je austrougarska uprava postigla u zemlji, pružajući posjetiteljima priliku da se “nagledaju orijentalnih prizora u srcu izložbe”. (Špicer, 1896. U: Nada, 1896/11, 216-217).

7 Izložba je otvorena 2. svibnja, a trajala je do 2. studenog 1896. godine;Sarajevski list , 1896., br. 54 (6. maj) i br. 120 (7. oktobar).

8 Cijela izložba, na kojoj je bilo oko 300 paviljona, zapremala je površinu gradskog parka od preko 500 000 m², a paviljoni BiH zauzimali su prostor od njih 6000. Više kod: Špicer, M.: ‘Naša pisma: S Milenijske izložbe u Budimpešti I’, Nada, 1896., br. 7, 138; Ibid., br. 11, 216-217.

9 Franz Blažek (Záles, 1863. – Hořice, 1944.) bio je uposlenik Građevinskog odjeljenja Zemaljske vlade. Studij je završio na arhitektonskom odjelu Akademije likovnih umjetnosti u Beču, u klasi Friedricha Schmidta. Jedan od njegovih značajnijih projekata u BiH je Gimnazija u Mostaru, koja je izvedena u

pseudomaurskom stilu. Više kod: Krzović, I. (1987): 'Arhitektura perioda istoricizama'. U: Arhitektura Bosne i Hercegovine 1878-1918, katalog izložbe. Sarajevo: Umjetnička galerija BiH, 247; Kurto, N. (1998): Arhitektura Bosne i Hercegovine, Razvoj Bosanskog stila. Sarajevo: Sarajevo Publishing, 337-338.

10 Vidi: Nada, 1896., brojevi 13, 14, 16, 17 i 20

Andrea BAOTIĆ – "Orientalizam u prikazima Bosne i Hercegovine

priređio: Kenan Sarač